

บทคัดย่อ

อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวมีบทบาทสำคัญยิ่งในการพัฒนาประเทศเพราะเป็นอุตสาหกรรมที่สามารถนำรายได้ในรูปแบบตราต่างประเทศเข้าประเทศไทยได้เป็นอันดับหนึ่ง ของมูลค่าสินค้าและบริการส่งออกทั้งหมด อย่างไรก็ตามการท่องเที่ยวได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมทางสังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม รายได้จากการท่องเที่ยวกระจุกตัวภายในกลุ่มผู้ประกอบการท่องเที่ยวและธุรกิจที่เกี่ยวข้องไม่กระจายหรือมีผลต่อการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในชนบท เพื่อเป็นการแก้ไขปัญหาดังกล่าว ได้มีการผลักดันให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) ขึ้น พร้อมทั้งส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชน การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยมีวัตถุประสงค์ย่อยคือ 1) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการในการพัฒนาการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 2) เพื่อพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 3) เพื่อประเมินผลการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยและพัฒนา (Research and Development) โดยใช้รูปแบบของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) พื้นที่ดำเนินการวิจัย คือชุมชนบ้านถ้ำลอด อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งมีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สำคัญในชุมชนคือการเที่ยวชมถ้ำลอด และการท่องเที่ยวเดินป่า (Trekking Tour) การเก็บรวบรวมข้อมูลได้ดำเนินการอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ก่อนดำเนินการพัฒนา ระหว่างการพัฒนาและหลังการพัฒนา ซึ่งใช้วิธีการรวบรวมข้อมูลอย่างหลากหลายวิธี ประกอบด้วยการวิเคราะห์ชุมชน การประชุมเสวนากลุ่ม การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก และการใช้แบบประเมิน ผลการดำเนินการวิจัยและพัฒนา มีดังนี้

1. การศึกษาสภาพปัญหาและความจำเป็นในการพัฒนาการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ พบว่าชุมชนบ้านถ้ำลอดประสบปัญหาสำคัญคือสภาพบริเวณในถ้ำลอดถูกทำลาย หินงอกหินย้อยถูกหักทำลาย สภาพพื้นถ้ำเกิดการทรุดตัว นักท่องเที่ยวบางส่วนขีดเขียนทำลายถ้ำ ปริมาณนักท่องเที่ยวไม่แน่นอน บางช่วงเวลา โดยเฉพาะช่วงเทศกาลมีนักท่องเที่ยวมากเกินไป (over carrying capacity) ทำให้สภาพถ้ำทรุดโทรมเป็นอย่างมาก ในด้านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชน นักท่องเที่ยวบางส่วนมีพฤติกรรม การท่องเที่ยวไม่เหมาะสม เช่น เก็บหินออกจากถ้ำ ขีดเขียนและไม่เดินในถ้ำตามเส้นทางที่กำหนด ไกด์และบริษัททัวร์บางบริษัทนำไฟฉายและเรือแคนูมาใช้ในการเที่ยวถ้ำเอง โดยไม่ใช้บริการเช่าตะเกียงชาวบ้าน ทั้งเศษอาหาร กระดาษ และถุงพลาสติกในบริเวณถ้ำ รวมทั้งพื้นที่ใกล้เคียง

ในด้านความต้องการพบว่าสมาชิกในชุมชนถ้าลดต้องการเข้าไปดำเนินการจัดการท่องเที่ยวในชุมชนเอง โดยเฉพาะความต้องการดูแลรักษาถ้าไม่ให้เสื่อมโทรม และต้องการด้านรายได้จากกิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชน จากการวิเคราะห์สภาพปัญหาและความต้องการของชุมชนทั้งหมด สมาชิกในชุมชนได้วิเคราะห์และได้ข้อสรุปร่วมกันว่าชุมชนต้องการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชน

2. การพัฒนาการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวในชุมชนโดยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ได้มุ่งพัฒนาองค์ประกอบสำคัญ 4 ประการให้เกิดขึ้นใน ชุมชน คือการพัฒนาความเข้มแข็ง องค์การชุมชนในการรับรองและจัดระบบการท่องเที่ยวในชุมชน การพัฒนาศักยภาพในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว ศักยภาพในการสร้างความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และศักยภาพในการกระจายรายได้จากการท่องเที่ยวใน ชุมชน จากผลการประเมินสะท้อนให้เห็นว่าชุมชนมีความเข้มแข็ง และมีขีดความสามารถในการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพิ่มสูงขึ้น โดยชุมชนเกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับการกำหนดเงื่อนไขในการรับรองและจัดระบบการท่องเที่ยวในชุมชน โดยผ่านองค์การชุมชนที่สมาชิกในชุมชนร่วมกันจัดตั้งขึ้น นอกจากนั้น ผลการพัฒนาแสดงให้เห็นว่าชุมชนมีศักยภาพในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวในชุมชนค่อนข้างสูง โดยเฉพาะการจัดการด้านพื้นที่ใช้สอยในบริเวณท่องเที่ยว และการกำหนดระเบียบหรือแนวปฏิบัติของผู้นำเที่ยว นักท่องเที่ยว ร้านค้า และสมาชิกในชุมชน ในด้านศักยภาพในการสร้างความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยวพบว่าชุมชนมีศักยภาพค่อนข้างสูง โดยเฉพาะการอำนวยความสะดวกความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวพอใจกับอัตราการจัดเก็บค่าใช้จ่ายบริการท่องเที่ยวในชุมชน สำหรับศักยภาพด้านการสร้างและกระจายรายได้จากการท่องเที่ยวในชุมชน พบว่าชุมชนสามารถจัดระบบการท่องเที่ยวในชุมชนค่อนข้างดี โดยเชื่อให้สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชนและมีรายได้จากการมีส่วนร่วมดังกล่าว โดยเฉพาะรายได้จากการให้บริการเช่าเต๊นท์กางเต้นท์เช่าแพ รับประทานอาหารที่พักรับจ้างแบกสัมภาระนักท่องเที่ยวเดินป่า ที่พัก อาหาร เครื่องดื่ม และการจำหน่ายของที่ระลึก

3. ผลการประเมินการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศภายหลังการพัฒนาพบว่าชุมชนถ้าลดมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนเพิ่มสูงขึ้น และสามารถจัดการท่องเที่ยวได้สอดคล้องและครอบคลุมตามหลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยมีส่วนร่วมตั้งแต่การวางแผนจัดระบบการท่องเที่ยวในชุมชน การมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว การมีส่วนร่วมในการสำรวจและดูแลรักษาสภาพแหล่งท่องเที่ยวและการมีส่วนร่วมในการได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยวในชุมชน นอกจากนั้นยังพบว่าชุมชนมีส่วนร่วมในการจัด

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพิ่มสูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($t = 7.82; P < 0.05$) ซึ่งแสดงให้เห็นว่ากระบวนการวิจัยและพัฒนาที่มีประสิทธิผลต่อการพัฒนามีส่วนร่วมของชุมชนบ้านถ้ำลอด ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ข้อเสนอแนะ

1. การพัฒนาการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ต้องให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนเป็นหลักซึ่งในระหว่างการทำเนิกรการพัฒนา จำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนยุทธวิธีการดำเนินโครงการตลอดเวลาเพื่อให้สอดคล้องกับบริบททางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมของชุมชน ดังนั้นการกำหนดโครงการพัฒนาจึงต้องมีความยืดหยุ่นและเพื่อให้เกิดประสิทธิผลอย่างยั่งยืน การกำหนดพื้นที่วิจัยและพัฒนา ควรเลือกพื้นที่หรือแหล่งท่องเที่ยวใดแหล่งท่องเที่ยวหนึ่งเป็นหลัก

2. การพัฒนาการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนจะเกี่ยวข้องกับการวางแผน การจัดระบบการท่องเที่ยว และการแบ่งปันผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวในชุมชน ซึ่งมักมีกลุ่มผลประโยชน์ในชุมชนอยู่ก่อน ดังนั้นการวิจัยและพัฒนาจึงต้องวิเคราะห์ชุมชนอย่างละเอียดก่อนดำเนินโครงการและต้องจูงใจให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวในชุมชนทั้งหมด (Stakeholders) ให้เห็นความสำคัญเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่ม โครงการ ทั้งนี้เพื่อลดปัญหาความขัดแย้งในชุมชนและร่วมดำเนินโครงการให้บรรลุวัตถุประสงค์

3. เนื่องจากการมีส่วนร่วมจะเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นในชุมชน ดังนั้นการดำเนินงานจึงควรดำเนินการในรูปคณะกรรมการที่มีความโปร่งใส มีระเบียบ แนวปฏิบัติในการบริหารจัดการชัดเจน

4. การพัฒนาความเข้มแข็งองค์กรชุมชนในการรับรองและจัดระบบการท่องเที่ยวในชุมชนเป็นเงื่อนไขสำคัญในการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวในชุมชน อย่างไรก็ตามการเสริมสร้างควมเข้มแข็งองค์กรดังกล่าวจำเป็นต้องเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างองค์กรชุมชนและหน่วยงานภายนอกชุมชนด้วย ซึ่งในการวิจัยนี้ไม่ได้ครอบคลุมถึงองค์ประกอบดังกล่าว ดังนั้นในการวิจัยครั้งต่อไป ควรทำการวิจัยและพัฒนาเครือข่ายองค์กรชุมชนด้านการท่องเที่ยว กระบวนการเรียนรู้ของเครือข่ายและรูปแบบที่เหมาะสมในการพัฒนาเครือข่ายองค์กรชุมชนด้านการท่องเที่ยวในชุมชน

ABSTRACT

Tourism industry plays an important role in the development of the country for it generates the biggest amount of money among the total exporting values of goods and services. Nevertheless, tourism industry has some negative effects on social and natural environment and culture. Income from tourism clusters only among the tourism entrepreneurs and related businesses, and does not effect the betterment of rural social life. To overcome this mentioned problem, there has been ecotourism promotion in Thailand together with extension of people's participation in managing ecotourism within the community. This study had an objective to extend the participation of the people in the community of Ban Tham Lod, Pangmapha District, Maehongson Province as a case study of which sub-objectives were 1) to identify the condition of problems and needs in the development of people's participation in ecotourism management, 2) to develop people's participation in ecotourism management 3) to evaluate the development of people's participation in ecotourism management. This study is a research and development project leaving Participatory Action Research as the process of the study. Locale of the study was the community of Ban Tham Lod, Pangmapha District, Maehongson Province where the main ecotourism activities are sight-seeing and trekking tour around the area. Consecutive data collection had been done through all stages of the project from the starting stage to the post-finalized stage of project operation. Data collection had been done by various methods of community appraisal, group discussion, depth interviewing, and appraisal format.

The results of the study were as follow

1. It was found that the cave condition was demolished by the destruction of stalagmite and stalactite, the subsidence of the cave's floor, seraping cave's wall by the tourists, fluctuating number of tourists, and seasonally over carrying capacity. In the aspect of people's participation in Ecotourism activities it

was found that some of the tourists had inappropriate touring behaviors such as collecting marbles from the cave, scraping the caves wall and proceeding out of the directed line. Some tour guides brought their own searchlights and canoos refusing villager's lamp service. The tourists also left some waste like remnants, plastic bags, and scraps in the cave and surrounding areas. In the aspect of needs in participating ecotourism management, the villagers needed to take care of tourism management by themselves. Especially they needed income from the ecotourism activities and needed to take care of the care preservation. Analyzing the condition of problems and needs of the community as a whole, it can be concluded that the community members themselves had been discussing and had a common agreement that the management of ecotourism in Tham Lod area should be done by their own community.

2. The effects of people's participation development through Participatory Action Research method focusing on the improvement of 4 main machinies in the community; strength of community's organization for bargaining power in self-management of ecotourism, ecotourism resources management, potential in coping with tourist satisfaction, and potential for income distribution in the community. The project evaluation reflected the higher strength and potential of the community to participate the ecotourism management through their own community's organization. Moreover, this development project effected the higher potential for ecotourism resources management especially in ecotourism area management and common regulation setting for the tour guides, the tourists, the vendors, and the people in the community. It was also found that the community had high potential in response to ecotourist satisfaction especially in the touring services and safety measures. The tourists were satisfied with the service charge rates. In the aspect of income generating and income distribution, it was found that the community was able to set a good system of ecotourism offering opportunities for the community's members to participate in and generate income from the

community-managed ecotourism. The main income was from lamp rent, raft rent, baggage carrying service, accommodation, and souvenir.

3. The result of the evaluation of people's participation after the development project that there was higher participation in the ecotourism management in the community. The community was able to manage ecotourism consistent to and cover the principles of ecotourism management process, from planning and system setting to participating in setting ecotourism activities, exploring and preserving the ecotourism resources, and sharing the benefit from ecotourism activity. It was also found that the people's participation was statistically higher ($t = 7.82$; $P < 0.05$). It reflects that the process of this research and development project affects the higher participation among the people in Ban Tham Lod in managing ecotourism for the community.

Recommendations

1. To develop people's participation in ecotourism management, it is necessary to give importance to people's participation in the first hand. During the process of development, operating tactic needs to be adjusted almost all the time to fit with the economic, social, and cultural context of the community. Thus, the project must be flexible concurring its sustainable effectiveness. And a certain study area should be firstly selected.

2. Development of ecotourism management in the community is usually involved with planning, ecotourism system setting, and benefit sharing under a previous dominating benefit group. Thus, community appraisal in detail is needed before the project operation. Stakeholders in the community have to be motivated by some ways to participate in the project since the first stage. This is to resolve community conflicts and lead the project to fulfill its objectives.

3. Since people's participation is related to community's benefit, the operating should be based on the transpierce concept. Concerning a clear administration and management system.

4. To develop community's strength for bargaining power in ecotourism management is an important condition for people's participation. To strengthen the community's organization, it is necessary to build both inter-group and intra-group learning network. Networking development in ecotourism, learning process of the network, and appropriate pattern of community ecotourism development are suggested for the further study

